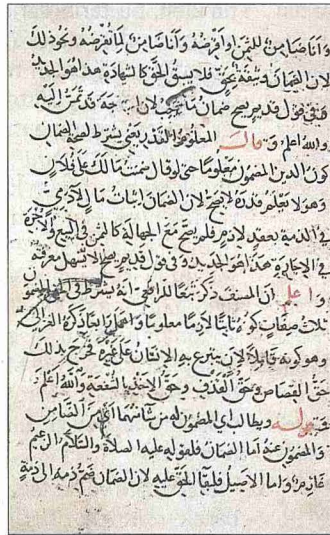

sına sebep oldu. Bu âlim aleyhindeki fetvası *Fetvâ fi İbn Teymiyye* adıyla günümüze kadar gelmiştir (Brockelmann, *GAL*, II, 117). Kazâî ve idarî mevkiilerdeki devlet adamlarına karşı emir bi'l-ma'rûf ve nehiy ani'l-münker yapmayı düstur edinen Hisnî, ömrünün sonlarına doğru hayır işlerine ağırlık vererek Şam'da Bâbüssagîr mevkiinde bir ribât ve han inşasına öncülük yaptı. Daha sonra Şâgür'daki (Şam) bir zâviyede inzivâyâ çekildi. 15 Cemâziyelâhir 829'da (24 Nisan 1426) Şam'da vefat etti.

Eserleri. 1. *Kifâyetü'l-ahyâr*. Ebû Şüca' el-İsfahânî'nin *el-Muhtaşar*, *Gâyetü'l-ihtişâr*, *et-Taqrîb* adlarıyla bilinen Şâfiî fikhına dair eserinin şerhidir (I-II, Kahire 1350; Beyrut, ts.; Kum 1410). 2. *Şerhu't-Tenbîh*. Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin Şâfiî fikhına dair eserinin şerhidir (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1210). 3. *Şerhu'l-Hidâye*. Burhâneddin el-Mergînânî'nin Hanefî fikhına dair *el-Hidâye* adlı eserinin şerhidir (Hacı Selim Ağa Ktp., Nurbânû Sultan – Yâkub Ağa, nr. 89). 4. *Def'ü şübehi men şebbehe ve temerrede ve nesebe zâlike ile'l-İmâm Ahmed*. Takıyyüddin İbn Teymiyye'nin teşbihe varan akîdeleri benimsediğini belirtmek ve bunların Ahmed b. Hanbel'e atfedilmesinin iftira olduğunu ispat etmek için kaleme alınmıştır (Kahire 1931). 5. *el-Fevâ'id fi'l-fikh 'alâ mezhebi'l-İmâmi's-Şâfi'i*. 6. *Ķam'u'n-nüfûs ve rukeytü'l-me'yûs*. Mevâize dair çeşitli konuları ihtiva etmektedir. 7. *Siyerü's-sâlik fi esne'l-mesâlik*. 8. *en-Nisvetü'l-âbidât ve'l-umûrü'l-müfsidât (Siyerü's-şâlihâtü'l-mü'minâtü'l-hayrât)*. 9. *el-Esbâbü'l-mühlikât ve'l-işârâtü'l-vâzihât fi menâkıbi'l-mü'minîn ve'l-mü'minât ve mâ lehüm mine'l-kerâmât*. 10. *Tenbîhü's-sâlik 'alâ mazârri'l-mehâlik*. Son dört eser tasavvufî ilgilidir. 11. *Lafzü's-semâ'*. Tasavvuf müsikisine dairdir (bu eserlerin yazma nüshaları için bk. Brockelmann, *GAL*, I, 492; II, 117; *Suppl.*, I, 677; II, 112; Shiloah, s. 132-134). 12. *el-Ķavâ'id*. Bir nüshası Dublin'de Chester Beatty Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (nr. 3226).

Hisnî'nin bunlardan başka, Şâfiî kaynaklarından Beyzâvî'nin *el-Gâyetü'l-Ķusvâ'sı*, Yahyâ b. Şeref en-Nevevî'nin *Minhâcü't-tâlibîn*'i ile Müslim b. Haccâc'ın *el-Câmi'u's-şâhih*'i üzerine birer şerhi ve İsnevî'nin *el-Mühimmât*'ına bir telhisi yanında *Tahrîcü eĶâdisi'l-İhyâ'*, *Şerhu'l-esmâ'il-hüsnâ* gibi eserleri de kaynaklarda zikredilmektedir.

Hisnî'nin
Şerhu'l-Hidâye
adlı eserinin
ilk iki sayfası
(Hacı Selim
Ağa Ktp.,
Nurbânû
Sultan –
Yâkub Ağa,
nr. 89)

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Kâdi Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, IV, 76-77; İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumr*, VIII, 110-111; Sehvâvî, *ed-Ķau'ü'l-lâmî*, XI, 81-84; Keşfü'z-zunûn, I, 203, 487, 491, 558; II, 1013, 1193, 1356, 1625, 1875, 1915, 2039; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 188-189; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli*, I, 166; Brockelmann, *GAL*, I, 492; II, 117; *Suppl.*, I, 677; II, 112; *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 236; A. J. Arberry, *The Chester Beatty Library: A Handlist of the Arabic Manuscripts*, Dublin 1955, I, 93; Ziriklî, *el-A'lâm*, I, 45; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, II, 74; a.m.f., *el-Müstedrek*, Beyrut 1406/1985, s. 154; A. Shiloah, *The Theory of Music in Arabic Writings (c. 900-1900)*, München 1979, s. 132-134; Âyide İbrâhim Nusayr, *el-Kütübü'l-'Arabîyye elletü nüşiret fi Mısr beyne 'amey 1926-1940*, Kahire 1980, s. 36; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirîn*, I, 110; *el-Ķâmüsü'l-İslâmî*, II, 106.

CENGİZ KALLEK

HİTÂN

(bk. SÜNNET).

HİTAT

(الخطط)

Bir şehrin topografyası, tarihî coğrafyası, ekonomik ve kültürel durumu, mahalleleri, bina ve tesisleri hakkında bilgi veren Arapça eserlerin ortak adı.

"Mahalle" veya "sem" anlamındaki hitata kelimesinin çoğulu olan hitat, ilk İslâmî fetihlerin ardından kurulan yeni şehirlerde bir kabileye veya kabileler topluluğuna tahsis edilen mahallelerin genel adıdır. Zaman içinde bu şehirler ve mahallelerindeki bina ve tesislerin tanıtımı için yazılan kitaplara da hitat adı verilmiştir. Şehir tarihleri ve tarihî-coğrafya ki-

taplarında ayrı bir bölüm halinde yer alan, diğer tarihî kaynaklarda ise yeri geldikçe zikredilen bu konuların hitatlarda müstakil olarak işlendiği görülür. Bilinen ilk hitat Heysem b. Adî (ö. 207/822) tarafından Küfe için yazılan, fakat günümüze intikal etmeyen *Hıta'tü'l-Küfe*'dir (İbnü'n-Nedîm, s. 112).

Hıtat yazımı zamanla Mısırlı müelliflerin temayüz ettiği bir edebî türe dönüşmüş ve âdetü bu bölgeye özel bir hale gelerek Makrîzî ile zirveye ulaşmıştır. Mısır'ın tarihî coğrafyası ve topografyası hakkında bilgi veren tarihçilerin öncüsü Ebû'l-Kâsım İbn Abdülhakem'dir (ö. 257/871). Ancak Ebû'l-Kâsım bu hususta müstakil bir eser yazmamış, *Fütûhu Mısr ve aĶbâruhâ* (Leiden 1920) adlı tarihinin bir bölümünü bu konuya ayırıp Fustat, Cize ve İskenderiye şehirlerini tanıtmıştır. Muhammed b. Yûsuf el-Kindî (ö. 350/961) Mısır şehirleri hakkında hitat yazanların ilkidir. Fakat onun *AĶbâru mesci-di ehli râyeti'l-a'zam* ve *el-Cündü'l-garbi* adlı kitapları günümüze ulaşmamıştır. Kindî'nin, Mısır'da görev yapan vali ve kadıların biyografilerine dair *el-Vülât ve'l-kuĶât* (Leiden-London 1912, 1964) adlı eserinde de yeri geldikçe Fustat'ın mahalleleri ve önemli yapıları hakkında bilgi verdiği görülür.

Fâtımîler 358 (969) yılında hilâfet merkezi olarak Kahire'yi tesis ettikten sonra burayı ve eski şehir Fustat'ı tanıtmak için kitap yazanların sayısı artmıştır. İbn Hallikân'ın nakillerinden Kahire'yi tanıtan ilk müellifin İbn Zülâk (ö. 386/996) olduğu anlaşılmaktadır. İbn Zülâk, İbn Hallikân'ın övgüyle bahsettiği (*Vefeyât*, II, 91) zamanımıza intikal etmeyen *Hıta'tü Mısr* adlı eserinde büyük ihtimalle Fustat, Asker

ve Katâi' mahalleleri yanında Kahire'nin kuruluşu hakkında da bilgi vermiştir. Fâtımî dönemi tarihçilerinden Müsebbihî'nin (ö. 420/1029) *Ahbâru Mısır* (Kahire 1978) adlı meşhur tarihi de aslında bir hitattır. Ancak İbn Hallikân'ın 13.000 varak hacminde bir eser olduğunu kaydettiği (a.g.e., II, 378) bu önemli kitabın sadece 414-415 (1023-1024) yılları olaylarını anlatan kırkıncı bölümü günümüze ulaşmıştır. Kudâi ise (ö. 454/1062) aynı sahada *el-Muhtâr fi zikri'l-ḥiṭaṭ ve'l-âşâr* adlı eseri kaleme almıştır. Bu kitap zamanımıza kadar gelmemiş olmakla birlikte Kalkaşendî, Makrîzî, İbn Tağrıberdî ve Süyûtî gibi müelliflerin yaptıkları alıntılardan tanınmaktadır. Daha sonra Muhammed b. Berekât b. Hilâl en-Nahvî (ö. 520/1126) Mısır'ın topografyası hakkında bir hitat yazmış, ancak bu kitap da günümüze ulaşmamıştır; Makrîzî onun bu eserinden övgüyle bahseder (*el-Ḥiṭaṭ*, I, 5). Fâtımîler döneminin son hitat müellifi Cevvânî'dir (ö. 588/1192). Pek çok eseri bulunan müellif, *en-Nuḩat li-mu'cemi mâ eşkele mine'l-ḥiṭaṭ* adlı zamanımıza intikal etmeyen eserinde Kahire'nin tarihinden ve izi kalmamış ya da harap olmuş yapılarından bahseder.

Fâtımî yönetimine son veren Eyyübîler'in yine Kahire'yi merkez yapmalarına ve burada meşhur saray kompleksi Kal'atü'l-cebel ile çok sayıda medrese vb. yapı inşa ettirmelerine rağmen Mısır'da hüküm sürdükleri 1171-1250 yılları arasında Mısır ve Kahire hakkında kitap yazılmamıştır. Onların yerini alan Memlûkler döneminde bu konuda temayüz edenlerin ilki, *er-Ravzatü'l-behiyyetü'z-zâhire fi ḥiṭaṭi'l-Mu'izziyeti'l-Kâhire* adlı eserini müellifi olan Muhyiddin İbn Abdüzzâhir'dir (ö. 692/1293). Kalkaşendî, Makrîzî ve İbn Tağrıberdî'nin önemli kaynaklarından birini teşkil eden *er-Ravzatü'l-behiyye* günümüze ulaşmamıştır. İbn Abdüzzâhir'den sonra *İkâz ü'l-müteğaffil*'i kaleme alan İbnü'l-Mütevvec ez-Zübeyrî (ö. 730/1330) gelmektedir. Daha sonra yetişen en meşhur üç hitat müellifinden birincisi İbn Dokmak'tır (ö. 809/1407). *el-İntişâr li-vâsiṭati'ikdi'l-emşâr* (Mısır 1309) adını taşıyan kitabının sadece dördüncü ve beşinci cüzleri zamanımıza intikal etmiştir. İkinci müellif Evhadî ise (ö. 811/1408) Kahire ve buradaki binalar hakkında hacimli bir çalışma yaparak müsveddesini hazırlamış, hatta bir kısmını temize dahi çekmişti; ancak eser daha sonra kaybolmuştur. Sehâvî hocası İbn Hacer el-Askalânî'ye (ö. 852/1449) is-

tinaden, bu tarihçilerin üçüncüsü ve en meşhuru olan Makrîzî'nin (ö. 845/1442), Evhadî'nin kaybolan müsveddelerini ele geçirip temize çektikten sonra bazı ilâveler yaparak kendine mal ettiğini ileri sürer (*eḑ-Ḍav'ü'l-lâmi'*, I, 358; II, 22, 23). Ancak bu ağır itham kabul görmemekte ve daha çok Makrîzî'nin Evhadî'nin eserinden faydalandığına ve belki de çağdaşı olduğu için ismini vermekten kaçındığına inanılmaktadır. İlim adamları tarafından müslüman Mısır tarihçilerinin şeyhi sayılan Makrîzî'nin Mısır ve özellikle Kahire hakkındaki hitat yazımında zirveye ulaştığı kabul edilir (bk. el-HİTATÜ'L-MAKRİZİYYE).

Mısırlı ilim ve devlet adamı Ali Paşa Mübârek (ö. 1893), *el-Ḥiṭaṭü't-Tevfikîyyetü'l-cedîde* adını taşıyan yirmi ciltlik eserini (Bulak 1306) hazırlarken Makrîzî'nin *el-Ḥiṭaṭ*'ını örnek almıştır. Müellif kitabının ilk altı cildini Kahire'ye, VII. cildi İskenderiye'ye, VIII-XVII. ciltleri Mısır'ın belli başlı diğer şehirlerine, XVIII. cildi Nil mikyalarına, XIX. cildi baraj ve sulama kanallarına, son cildi de ölçü, tartı ve para birimlerine ayırmıştır. Yine çağdaş tarihçilerden Muhammed Kürd Ali (ö. 1953) *Ḥiṭaṭü's-Şâm* adlı üç ciltlik (altı cüz) eserinde (Dimaşk 1343-1347) Suriye, Sâlih Ahmed el-Alî de *Ḥiṭaṭü'l-Başra* (Bağdat 1406/1986) adındaki kitabıyla Basra için aynı çalışmayı yapmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdü), s. 112; Makrîzî, *el-Ḥiṭaṭ*, I, 1-5; a.e.: *Description topographique et historique de l'Égypte* (trc. U. Bouriant), Paris 1900 → (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1992, mütercimim önsözü, s. 7-12; a.mif., *Müsevedetü Kitâbi'l-Mevâ'iz* (nşr. Eymen Fuâd Seyyid), London 1416/1995, neşredenim mukaddimesi, s. 7-22; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 91, 378; VI, 107; İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumr* (nşr. Hasan Habeşî), Kahire 1392/1972, II, 406; Sehâvî, *eḑ-Ḍav'ü'l-lâmi'*, I, 358; II, 22-23; Keşfü'z-ẓunûn, I, 715-716; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 585, 733; II, 36-38, 434; a.mif., "Makrîzî", *IA*, VII, 206-208; M. Abdullah İnân, *Mısırü'l-İslâmîyye*, Kahire 1933, s. 35; L. Massignon, "Explication du plan de Kufa", *Arts et archéologie* (1935), s. 35-60; A. Raymond, "La localisation des bains publics au Caire", *BEO*, XXX (1978), s. 347-360; Eymen Fuâd Seyyid, "Mülâhazât havle te'lîfi Ḥiṭaṭi'l-Makrîzî", *MMMA* (Kahire), XXVI (1980), s. 13-36; Cl. Cahen, "Kḥiṭaṭ", *EL*² (Fr.), V, 23; P. Crone, "Kḥiṭaṭ", a.e., V, 23; F. Rosenthal, "al-Makrîzî", a.e., VI, 177-178. İSMAIL YİĞİT

el-HİTATÜ'L-MAKRİZİYYE

(الخطط المقرزية)

Memlûklü tarihçisi Makrîzî'nin

(ö. 845/1442)

Mısır topografyası
ve tarihi hakkındaki eseri.

Asıl adı *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi-(fi) zikri'l-ḥiṭaṭ ve'l-âşâr* olup "hitat" türü kitapların en ünlüsüdür ve daha sonra bu alanda yapılan çalışmalara örnek ve kay-

Makrîzî'nin *el-Ḥiṭaṭü'l-Makrîziyye* adlı eserinden iki sayfa (TSMK, Hazine, nr. 1472, vr. 9^{ab})

